

115), аутор обрађује пројекат из октобра 1930. године, о Балканском савезу, као и развитак идеје федерације током одржавања балканских конференција (1930-1934). Затим обрађује склапање Балканског споразума 9. фебруара 1934. године, пакт Балканског споразума, карактер норми у међународном понашању путем статута Балканског споразума, као и Балкански споразум у борби за очување мира и безбедности у периоду 1934-1939. Указује на терористички атентат у Марсеју 1934, затим на нацистичку окупацију рајнске демилитаризоване зоне 7. марта 1936. од стране Трћег Рајха. Аутор указује на покушаје Балканског споразума, у моменту најжешће кризе 1938, да привуче Бугарску федералној концепцији и у овом циљу је закључен 31. јула са Бугарском споразум на пољу привреде, политике и културе, а нарочито ради остварења једне зоне мира, у моменту када се централна Европа налазила у знаку нацистичког насиља. Аутор констатује да је остало једно историјско искуство иницирано од малих и средњих држава које су се афирмисале ствара-

јући у пракси идеју федерације, као демократског оквира са активним факторима у изградњи међудржавних односа заснованих на реципрочном уважавању и једнакости у правима.

У осмом поглављу *Виталност идеје федерације* (стр. 116-118) аутор указује да су Мала Антанта и Балкански споразум остварили континенталну зону путем удруживања на бази реалне демократије суверених држава, на бази потпуне једнакости у правима одбијајући ма какву форму преминације. Посебно место дато је пројекту Аристиде Бријана с примедбом да у свом језгру има видљивих елемената интереса велике силе, али да је садржао многе идеје демократског карактера.

Књига је писана на веома богатој архивској грађи и литератури. Два резимеа, прилично исцрпна, на енглеском (119-129) и француском језику (130-139) могу да представе ову књигу оном кориснику који није вичан румунском језику. На крају, књига је снабдевене индексом (стр. 141-147) који умногоме олакшава употребу.

Милан Ванку

Милош Минић, *Ослободилачки или грађански рат у Југославији 1941-1945.*
Агенција "Мир" и ИП "Цветник", Нови Сад 1993, стр. 611

О наведеној теми написани су томови књига разног профила, почевши од фељтона и чланака до истраживачких студија. Међутим, проблем је и даље отворен што показује и најновија књига Милоша Минића.

У Предговору ове књиге аутор обавештава читаоца да је писао о четницима још далеке 1956. године и то на предлог Мирослава Крлеже, а за потребе Лексикографског завода у Загребу. Тај текст објављен је 1962. године у Енциклопедији Југославије (том 2, стр. 572-587) под називом *Четници у другом светском рату*.

Године 1981. поново је на захтев Редакције Лексикографског завода из Загреба, Минић написао текст о четницима, али како текст није у

целини објављен, аутор је дошао на идеју даштампасвојприлогочетницима као посебну књигу под насловом *Четници и њихова улога у време НОР-а 1941-1945.* (Издавачки центар "Комунист", Београд, 1982, стр. 127).

Та књига, како пише аутор у предговору, представља покушај да се читаоцу на једном месту пружи сажета слика - синтеза знања о настанку, развоју, карактеру, улози и војном и политичком значају четника Драже Михаиловића у крајње сложеним условима у којима се, у склопу Другог светског рата, водио НОР народа и народности Југославије, из кога се развила народна социјалистичка револуција и настала СФРЈ.

Након одређеног колебања, посаветовавши се са својим пријатељима, аутор се, напосокон, одлучио да припреми и ову књигу о четничком покрету "потпунију од оне из 1982. године" (стр. 6).

У чему се та потпуност састоји:

- у уважавању препорука и сугестија рецензената;
- у новијим сазнањима аутора на основу накнадних разговора;
- у консултовању нове литературе о четничком покрету.

Аутор каже: "Отпочео сам да радим на овој књизи већ 1990, решен да њен карактер не променим. Тежио сам да књига остана сажета синтеза сазнања о четничком покрету 1941-1945, за чију тачност и истинитост читалац може тражити и наћи потврду у научној и другој литератури домаћих и страних аутора, као и у архивама у нашој земљи и другим земљама, нарочито оним које су биле главне силе учеснице у другом светском рату, а посебно у архивама оригиналних четничких докумената, међу којима у првом реду оних који су припадали Главном штабу Драже Михаиловића, а сада се налазе у Архиву Војноисторијског института" (стр. 7).

Аутор наглашава да се док је припремао ову књигу од лета 1990. године, југословенска криза све више заоштравала и подвлачи: "Превагу у свим републикама стекли су националистички програми и политике. Југославија је срљала у катастрофу и доживела је 1991. и 1992. године распад." /стр. 7/.

Минић оцењује да су у рат увучени читави народи (што није спорно) и да у том рату истакнуту улогу играју оне организације и војне формације које настављају крваву традицију и усташа и четника и муслиманске фашистичке милиције из времена рата и окупације Југославије 1941-1945. године (стр. 8). Преведено на обичан народни језик то значи да према Минићу српски народ у Српској републици БиХ и Српској крајини воде људи, односно руководства која се изједначавају са четницима из времена II светског рата.

Најновија Минићева књига компонована је тако да има Увод и четири,

односно пет поглавља, ако се рачунају и прилози.

I Ослободилачки или грађански рат (стр. 15-56).

II Четници у време НОП-а 1941-1945 (стр. 59-233)

III Моји сусрети са Дражом Михаиловићем (235 - 263)

IV После педесет година - Из моје бележнице (стр. 265-388)

V Прилози (389-507)

Вратимо се I поглављу - *Ослободилачки или грађански рат*.

Под овим насловом Минић је покушао да нас још једном увери у то да се у Југославији 1941-1945. године водио прави ослободилачки рат и да је то чинила једино НОВЈ под руководством КПЈ и друга Тита. Све друго је по Минићу било издајничко, деструктивно и унапред предодређено за смртиште историје. Истина, у Минићевој књизи (стр. 19) има и реченица која гласи: "Осим НОП-а једино се четнички покрет Драже Михаиловића био декларисао, у пропаганди коју је водио, као антифашистички и изјашњавао се на речима за борбу против окупатора (али "кад дође време") и као такав био прихваћен од стране Југословенске избегличке владе и помаган од Велике Британије и САД."

Пошто је релативно лако разрешио проблем да се рат Срба у партизанским јединицама против Недићевих и Љотићевих формација, рат Хрвата у партизанским јединицама против Павелићевих усташа и домобрана или рат Словенаца у партизанским јединицама против Рупникових јединица ни по каквим мерилима не може сврстати у категорију грађанских ратова, Минићу је једино још остало да се мало потруди и да на сличан начин разреши и проблем четника. Да би то и постигао он је прво категорисао земље које су водиле освајачке ратове (Немачка, Јапан, Италија) и земље које су водиле ослободилачке ратове (В. Британија, СССР, САД). Затим је поставио питање - какав је карактер рата који је водио Дража Михаиловић, за које циљеве је ратовао четнички покрет, ко су му били непри-

јатељи, а ко савезници? Иста питања је поставио и за НОП. У одговору на ова питања Минић увелико рачуна да је одговорно и на питање - да ли је у Југославији вођен ослободилачки или грађански рат, или можда неки трећи.

А какви су то одговори?

Прво се констатује да је Милан Недић успоставио везу и сарадњу са Дражом Михаиловићем и да је ту везу одржавао за све време рата. Из тога се извлачи закључак да је Дража Михаиловић "ратујући против партизана, заједно с Недићем, Немцима и Италијанима", бранио окупаторску власт, а рачунао на победу савезника и на поновну успоставу поретка у Југославији какав је био пре рата. Аутор иде тако далеко да констатује: "Михаиловић и његови четници помагали су фашистичким силама на тлу Југославије на свој начин, али у суштини према резултатима њихова деловања исто или слично као и Недић, Павелић и многи други сарадници окупатора" (стр. 24). Минић једино допушта да четници нису били савезници окупатора у октобру 1941. док су били у односу сарадње са партизанима, али и тада, по Минићу лажно. Он цитира: "Никад и нигде више четници нису изводили операције и акције против снага било којег окупатора" (стр. 26). Укратко, све се своди на закључак - рат који су четници водили 1941-1945. био је само саставни део рата који су фашистички окупатори у Југославији водили против народног отпора окупацији у облику НОП-а". Тврди се да није било ниједног четничког команданта који није сарађивао са окупатором. По Минићу четнички покрет не само да није био ослободилачки, него ни антифашистички и то никада.

Минић се чуди формулацији и настоји да побије сасвим добар закључак у књизи - *Четнички покрет и југословенски отпор*, коју је написао Матео Милаци, по коме су у Југославији постојала три рата која су се истовремено догађала: отпор окупацији, грађански рат између Срба, с једне стране, и Хрвата и Муслимана с друге стране, и

грађански рат у оквиру антиосовинског тора који је ставио у однос супротности Србе четнике против Срба партизана.

Минић приписује четницима да су они борбу за власт комбиновали са сарадњом са окупатором и другим његовим сарадницима и да су као такви били ратни злочинци. Оптужује их да су они први повели борбу против партизана, одбацује тезу да се КПЈ борила за успостављање комунизма у Југославији, већ само за ослободилачку борбу.

Критику коју је Коминтерна упутила Титу да се не сме борба водити за револуционарне, већ само ослободилачке циљеве, Минић одбацује, јер је, по њему, Тито одговорно да у КИ нису довољно информисани, јер, наводно, у Југославији нема "скретања у лево".

Минић и не помиње закључке Војнополитичког саветовања ВШ и ПК КПЈ за БиХ у Иванчићима, 7. и 8. јануара 1942. године, у којима јасно стоји да је у вези са победама Црвене армије пред Москвом, настао прелом у светској ситуацији, да се у Југославији став буржоазије мења - "Наметнули су нам класну борбу, ми ту борбу прихватамо". Минић не помиње ни бројна писма ЦК КПЈ и ВШ упућена појединим руководствима у Србију, Словенију, Црну Гору и другде у којима се јасно тражи да се поведе оштрија борба против четничства.

У писму ВШ - Оперативном штабу за Херцеговину с почетка фебруара 1942. године, каже се, између осталог: "Чули сте да смо формирали Прву пролетерску НОУ бригаду. Створиће се више тих бригада у разним покрајинама. Ово питање се ставља и пред вас. Већ сада треба да од најсвеснијих радничких елемената и сиромашних сељака створите јуришне чете и батаљоне који ће последице моћи да ступе у пролетерску бригаду способну да изврши све задатке који се пред њу поставе и то не само у садашњој борби, него и у оној другој фази борбе". У истом писму је речено: "Четничке формације више не постоје нити смију постојати на територији ВШ. Где год се појаве те банде, треба убијати њихове

вође и главне покретаче, а заведене масе разоружати или их примити под команду као добровољачку војску." У писму - наредби је нарочито занимљив пасаж у коме се подвлачи: "По сваку цијену морате ликвидирати све четничке банде на вашем подручју... за то чишћење одредите сигурне јединице... Право је чудо да сте дозволили да вам отму Тодоровића. То је био добар лов. Немојте да вам се други пут нешто овако догоди."

У наређењу ВШ - Штабу Невесињског НОП одреда, од 14. фебруара, стајало је, поред осталог: "њихово ликвидирање (мисли се на четнике) исто је толико важно као и ликвидирање окупатора, с којим они отворено сарађују".

Посебну вредност за тему о којој је реч, има извештај Оперативног штаба за Херцеговину од 5. марта 1942. године у коме се наводи: "Ми ништа нисмо учинили опречно наређењу ВШ, него смо у већини случајева већ били почели извршавати, а великим дијелом и извршили оно што је наређено у поменутој наредби." Тако се нпр. наводи да је Оперативни штаб одржао војнополитичко саветовање, формирао нове батаљоне, водио многобројне акције и стрељао око 250 петоколонаша и њихових вођа. Оперативни штаб је још извештавао "Ми смо још раније водили курс на то да у Херцеговини може постојати само партизанска војска, процијенили смо да имамо снаге да то спроведемо и спровели смо углавном" (36. том 3) 77.

Тек са писмом ЦККПЈ од 15. априла 1942. тражено је да Оперативни штаб за Херцеговину прекине са прескакањем у етапу борбе за власт пролетеријата, али се већ тада знало да је у Херцеговини "пета колона" немилосрдно очишћена, а Васо Мискин је јављао 28. априла да је већ "убијено око 500 истакнутих четника".

Шта све ово показује? Ништа друго него да је у Херцеговини вођен прави братоубилачки рат и да су у првој половини 1942. године били комунисти у премоћи, а у другој половини исте године, четници. А све се то пре-

ламало преко леђа српског народа, пре свега сељачког.

На стр. 38 своје књиге Минић пише: "У Србији партизански покрет није упадао у неке 'левичарске грешке', ни у почетку, ни у току читаве НОБ, нити ће се некакви докази за нешто слично у историјским истраживањима открити." За ово, уз све остало, партизански покрет по Минићу треба да захвали присуству ЦККПЈ, ВШ и другу Титу.

Пошто је дефинисао да је ратни циљ четника био: стварање војне и политичке организације са циљем да, кад окупатори капитулирају, узме власт у своје руке и у земљи успостави државно и друштвено уређење какво је било у Југославији до 1941. године, а партизана, односно НОП-а да се заједничком борбом народа Југославије ослободи земља и поново успостави Југославија, али на другачијим националним и социјалним основама, Минић посебно инсистира на мотивацији покретања народа у оружану борбу - односно отварању перспективе најширим народним масама о томе каква ће бити нова Југославија - чиме су милиони људи били наводно подстакнути и покренути у рат у коме су поднели огромне људске и материјалне жртве - 1.700.000 жртава рата, од чега је у оружаној борби погинуло 305.000, а рањено 425.000. При томе се не узимају у обзир борци - четници који су такође пали у оружаној борби.

Методологија историјске науке не може да буде задовољена овим глобалним бројевима ако претходно не зна шта их чини. Другим речима, шта се све подразумева под жртвама рата и од кога су оне настале и када. Колико су људи нпр., побили Немци, Италијани, Мађари, Бугари, колико усташе, четници, колико и кога су убили партизани, итд. Затим, колико је у рату страдало Срба и од кога, колико Хрвата, муслимана итд. Глобалне цифре морају бити подложне састављању и растављању у саставне делове.

Што се тиче питања власти као једног од спорних питања између парти-

зана и четника, мислим да оно најбоље говори да је морало доћи до потпуног разлаза ова два покрета, јер су они, по много чему, били међусобно супротстављени.

Друго поглавље Минићеве књиге - *Четници у време НОП-а 1941 - 1945. године*, концепирано је и изведено тако да се у њему говори о настанку и развоју четништва, односима између четника и партизана, борби четника против НОП-а, ратним злочинима четника, односима између четника и окупатора, савезницима, четничком конгресу у селу Ба, четничком покрету и српском националном питању, четничком покрету у Србији (али не и у осталим српским земљама), и на крају, о слому четничке организације Драже Михаиловића. Све што је у овом поглављу дато једнако је ономе што је Минић већ писао у два наврата Мирославу Крлежи. Ставови аутора о питању четника остали су на оним основама, судовима и закључцима на којима су били и 1946. године у време суђења Дражи Михаиловићу. Зато нема потребе да их шире образлажем.

Треће поглавље - *Моји сусрети са Дражом Михаиловићем* (235-264), занимљиво је, у првом реду, по томе, јер га даје аутор који је имао у периоду 1941-1946. године пет сусрета са Дражом Михаиловићем, али је права штета што немамо ни једно сећање са четничке стране које би говорило о истој проблематици из другог угла.

Четврто поглавље - *После десет година или из моје бележнице* (265-388), односи се на Југославију која је, по Минићу, "дуго времена стајала високо на ранг-листи земаља чланица Уједињених нација, а која се сада распада у рат-

ним сукобима грађанског и међунационалног рата". Нема сумње да ће запажања Минића, изнета на страницама: 267, 276, 277, 279, 281, 311, 341, 350, 351, 361, 370, наићи на различита, па и међусобно супротстављена реаговања. У овом поглављу аутор је пошао од Андрићеве констатације о ограничености човекова предвиђања "које је у општој противности с толиким његовим даровима, вештинама и знањима", што нам изгледа доста примерено за материју о којој се пише.

На крају, тешко би било затворити књигу - *Ослободилачки или грађански рат у Југославији 1941-1945*, а да се њеном аутору на поставе следећа питања:

1. Да ли се може говорити мериторно о четништву, а да се претходно не говори о положају српског народа под окупацијом, посебно положају у Независној Држави Хрватској, Македонији и на Косову и Метохији, где је био изложен страшном геноциду?

2. Да ли је четништво јединствен покрет или је оно било и остало хетерогено, са снажно наглашеним аутономистичким тенденцијама у Босни и Херцеговини и српским областима у Хрватској?

3. У етничком смислу, на чијим територијама се водио рат и који народ је поднео главни терет?

4. Колики се одијум комуниста поводом тзв. великосрпске хегемоније, сручио на четништво (претежно српску сељачку масу) и колико је људи, у вези с тим, платило главом, а да појма нису имали шта је суштина четништва, а шта партизанства?

Укратко: Минићева књига је још један доказ да актери и савременици догађаја не могу о тим догађајима дати праву научну оцену. То, свакако, треба да раде нове генерације историчара.

Здравко Антонић